

ΑΡΘΡΑ

Η “δι’ ελευθέρας προσωπικής επικοινωνίας των καθηγητών του πανεπιστημίου εξυπηρέτησις των σκοπών αυτού”. Καθηγητικός συνδικαλισμός, εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και “κρίση της αυτοτέλειας”: οι καταβολές μιας πολύσημης σχέσης

ΝΙΚΟΣ Ε. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ*

1. Εισαγωγή

Αντικείμενο της παρούσας μελέτης αποτελούν οι συλλογικές αντιδράσεις των Καθηγητών στην επιχειρούμενη από την Κυβέρνηση Φιλελευθέρων μεταρρύθμιση της Ανώτατης Εκπαίδευσης (1929- 1932). Το εν λόγω μεταρρυθμιστικό εγχείρημα έλαβε χώρα στα πλαίσια της συνολικής εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης την οποία προώθησε η Κυβέρνηση Φιλελευθέρων, την τελευταία περίοδο διακυβέρνησης της χώρας από τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Κυρίως εξετάζεται η πρώτη απόπειρα συνδικαλισμού των Καθηγητών του Πανεπιστημίου Αθηνών, η οποία σημειώθηκε μόλις διέρρευσε το περιεχόμενο του νέου Καταστατικού Χάρτη των Πανεπιστημίων (του μετέπειτα Ν. 5343/32: «Περί οργανισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών»). Έμφαση δίδεται στην επίκληση της (προκαλούμενης από την επιχειρούμενη μεταρρύθμιση) κρίσης της αυτοτέλειας και η επαγγελία της προώσπισης της τελευταίας ως βασικού προτάγματος των «συνδικαλιζόμενων» Καθηγητών. Στην ουσία λοιπόν πρόκειται για μια μελέτη περίπτωσης που επιχειρεί να

---

* Νίκος Παπαδάκης, Υπ. Διδάκτωρ Ιστορίας και Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης στο Πανεπιστήμιο της Κρήτης.

θέσει (έστω και ακροθιγώς) το ερώτημα της ανάγκης μιας γενεαλογικής προσέγγισης- διερεύνησης της εδώ εξεταζόμενης σχέσης, αλλά και της επιδραστικότητας αυτής στην υπόθεση της πανεπιστημιακής μεταρρύθμισης εν Ελλάδι.

Στο σημείο αυτό οφείλουμε να επισημάνουμε ότι η πανεπιστημιακή «αυτοτέλεια» αποτέλεσε μείζον διακύβευμα μεταξύ Κράτους και Πανεπιστημίου και κεντρικό σημείο πολλών μεταρρυθμιστικών εγχειρημάτων¹. Χωρίς φυσικά αυτό να σημαίνει ότι αποδόθηκε πάντα το ίδιο σημασιολογικό περιεχόμενο στον όρο «αυτοτέλεια», στο διηνεκές της πανεπιστημιακής ιστορίας. Σε κάθε περίπτωση η διαχρονικότητα της εξεταζόμενης σχέσης (καθηγητικού συνδικαλισμού, εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης και επικλητικής-νομιμοποιητικής χρήσης της «κρίσης της αυτοτέλειας») εξηγεί τις όποιες παλινδρομήσεις μας ανάμεσα σε εμπειρικές τεκμηριώσεις και σε ευρύτερους ερμηνευτικούς προβληματισμούς.

Η επεξεργασία του υλικού της έρευνάς μας, το οποίο συγκεντρώθηκε χάριν στην προηγηθείσα ιστοριοδιφική έρευνα και την ενδελεχή μελέτη των πηγών, πραγματοποιήθηκε με τη χρήση του ερμηνευτικού κύκλου².

2. Λίγα λόγια για την πανεπιστημιακή μεταρρύθμιση των Φιλελευθέρων (1929- 1932)

Η ανάλυση της εκπαιδευτικής πολιτικής³ των Φιλελευθέρων για την Ανώτατη Εκπαίδευση, στα πλαίσια της Μεταρρύθμισης του '29, οδηγεί στον εντοπισμό δυο διακριτών περιόδων: της περιόδου Παπανδρέου και της περιόδου Γόντικα (βλ. Παπαδάκης 1998).

Από τη μελέτη των δύο περιόδων προκύπτει το εξής: Η ΕΠ του Γόντικα έχει μάλλον διαρρυθμιστικό χαρακτήρα και δύσκολα θα χαρακτηριζόταν μεταρρύθμιση. Κάποια από τα σημαντικότερα νομοθετήματα αυτής της περιόδου αποτελούν εκτελεστικές πράξεις παλιότερων νομοθετημάτων, ενώ άλλα συμπληρώνουν και τροποποιούν σε ορισμένα σημεία την υπάρχουσα νομοθεσία, χωρίς όμως να επιφέρουν ριζικές αλλαγές. Αντίθετα η περίοδος Παπανδρέου χαρακτηρίζεται από μια ποικιλία μέτρων που κυμαίνονται από την απλή

διαρρύθμιση (διευθέτηση εκκρεμοτήτων) μέχρι την καινοτομία, εξ ου και γίνεται λόγος για εγχείρημα μεταρρύθμισης της Ανώτατης Εκπαίδευσης. Αυτό δεν σημαίνει ότι η πολιτική του Γ. Παπανδρέου κινήθηκε πέρα ή έξω από τα βενιζελικά εσκαμμένα, που προσδιορίζονταν από την κεντρική πολιτική στόχευση των Φιλελευθέρων, δηλαδή την παγίωση του κοινωνικού καθεστώτος και (στην τολμηρότερη περίπτωση) τον εκσυγχρονισμό της κοινωνίας, αλλά κατά κανένα τρόπο την αλλαγή της. Στην πραγματικότητα η ΕΠ του Παπανδρέου θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μια ιδιότυπη έκφανση του βενιζελισμού που είχε όμως την προσωπική σφραγίδα του Παπανδρέου.

Ο Λόγος της Μεταρρύθμισης και ειδικότερα η επίσημη εκδοχή του (μελέτες-πονήματα των επιτροπών ειδικών, εισηγητικές εκθέσεις κ.λπ.) διακρίνεται από μια τάση οικτιρολογίας της υπάρχουσας κατάστασης των ΑΕΙ, η οποία διευκολύνει την έλευση της μεταρρύθμισης και τη νομιμοποίηση του περιεχομένου αλλά και της ιδεολογίας, από την οποία αυτή εμφορείται. Σε ό,τι αφορά το περιεχόμενο της Μεταρρύθμισης καθαυτό, ο οργανισμός του Πανεπιστημίου Αθηνών (Ν. 5343/ της 23ης Μαρτίου 1932) υπήρξε η κορυφαία έκφραση της μεταρρυθμιστικής πολιτικής της Κυβέρνησης Βενιζέλου για την Ανώτατη Εκπαίδευση. Το εν λόγω εμβληματικό κείμενο της κυβερνητικής ΕΠ συμπληρώνει, ολοκληρώνει και κωδικοποιεί την προηγηθείσα σχετική νομοθεσία σε πολλούς τομείς και πτυχές της Ανώτατης Εκπαίδευσης⁴.

3. Η Μεταρρύθμιση του '29 και το εγχείρημα θεσμοποιημένης συνδικαλιστικής δράσης των Καθηγητών: Η «Ένωσις των Καθηγητών του Πανεπιστημίου Αθηνών»

Το 1931 ή '32⁵ δημοσιοποιείται η εισηγητική έκθεση του σχεδίου νόμου «Περί του οργανισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών». Η σειρά νομοθετημάτων που έχει μέχρι τότε ψηφίσει η κυβέρνηση, ειδικά μετά την ανάληψη της ηγεσίας του Υπουργείου Παιδείας από τον Παπανδρέου, αλλά και η κλήση του διακεκριμένου μαθηματικού Κωνσταντίνου Καραθεοδωρή για να συνδράμει στην επιχειρούμενη πανεπιστημιακή Μεταρρύθμιση⁶ και η ανάληψη από αυτόν της θέσης του Κυβερνητικού

Επιτρόπου στα Πανεπιστήμια προκειμένου να διευκολύνει την εφαρμογή των νομοθετημάτων που ψηφίζονται διαρκώς προοιωνίζονται την συνολική αλλαγή του θεσμικού πλαισίου για το Πανεπιστήμιο Αθηνών και κατ' επέκταση για την Ανώτατη Εκπαίδευση. Η πρόθεση της κυβέρνησης για διευρυνόμενη μεταρρύθμιση και ριζικές αλλαγές είναι φανερή.

Μέσα σε αυτό το κλίμα οι καθηγητές του Πανεπιστημίου Αθηνών προχωρούν για πρώτη φορά στην ίδρυση ενός συνδικαλιστικού οργάνου. Συγκεκριμένα ιδρύεται η «Ένωσις των Καθηγητών του Πανεπιστημίου Αθηνών» στην οποία μετέχουν οι τακτικοί, οι έκτακτοι και οι επίτιμοι Καθηγητές. Ως βασικός σκοπός της εν λόγω ένωσης προσδιορίζεται, σύμφωνα με το καταστατικό του, η «δι' ελευθέρας προσωπικής επικοινωνίας των καθηγητών του πανεπιστημίου εξυπηρέτησιν των σκοπών αυτού ως ανωτάτου Εθνικού Πνευματικού Κέντρου» (βλ. Παπαπάνος 1970: σ. 214). Η ουσιαστική δράση αυτής της Ενώσεως αρχίζει αμέσως μετά τη δημοσιοποίηση του περιεχομένου του Ν. 5343/32⁷. Η συνέλευση που συγκαλείται έχει ως θέμα το πώς θα «αποφευχθή η ψήφισις του οργανισμού άνευ των αναγκαίων τροποποιήσεων»⁸. Στη συνέλευση αυτή θίγεται, για μια ακόμα φορά στην ελληνική πανεπιστημιακή ιστορία, το ζέον ζήτημα της «αυτοτέλειας», που και στη Μεταρρύθμιση του '29 αλλά και αργότερα θα αποτελέσει, είτε ως ζητούμενο είτε ως αμφισβητούμενο, υποστατική κατηγορία της σχέσης Κράτους και Πανεπιστημίου.

Η Ένωση συντάσσει μια έκθεση, η οποία υπογράφεται από επιφανή μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας, κάποια εκ των οποίων αποτελούν και συνεργάτες του υπουργού αλλά και μέλη της ειδικής Επιτροπής της Γερουσίας (όπως ο Κ. Ζεγγέλης και ο Β. Αιγινήτης). Η έκθεση αυτή γέμει μομφών για τον νέο οργανισμό. Ιδιαίτερα επικρίνει τον νέο οργανισμό γιατί αυτός εμπεριέχει άρθρα που θίγουν την «αυτοτέλειαν του πανεπιστημίου (και) είναι ιδιαίτερα «επικίνδυνα ...δια την απρόσκοπτον επιστημονικήν πρόοδον της χώρας» (βλ. «Ακρόπολις» 1932).

Οι καθηγητές λοιπόν συγκροτούν μια οργανωμένη ομάδα πίεσης αξιοποιώντας το συμβολικό αλλά και ουσιαστικό κύρος τους. Το κύρος αυτό τους παρέχει τη νομιμότητα παρέμβασης στα πράγματα. Ο

επιστημονικός λόγος, τον οποίο εκφέρουν, θεωρείται στοιχείο νομιμοποιητικό της πολιτικής δράσης, γι αυτό και επιχειρούν να τον καταστήσουν (και επισήμως πλέον) παράγοντα που θα διαμορφώσει πολιτικές στάσεις και επιλογές σε μια συγκεκριμένη κοινωνία⁹. Η «έξοδος» στην κοινωνία, η συνδικαλιστική δράση, η μεταφορά του Δια- Λόγου *externas muros* του Πανεπιστημίου, δεν πρέπει να ειπωθούν ανεξάρτητα από τον διαμεσολαβητικό ρόλο της Κοινωνίας. Σε κάθε περίπτωση οι Καθηγητές δημιουργούν έτσι νέα δεδομένα αναφορικά με τη σχέση Κράτους και Πανεπιστημίου.

Το εντυπωσιακό είναι ότι στην άσκηση της αρνησικυρίας συμμετέχουν άνθρωποι που συνεργάζονται με το Υπουργείο για την παραγωγή πολιτικής και έχουν και τη δυνατότητα εισήγησης. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι ο Ζεγγέλης είναι και Πρόεδρος της Κοινοβουλευτικής Επιτροπής της Γερουσίας επί της Παιδείας και Γενικός Εισηγητής για τον Ν. 5343/32. Ο δε Αιγινήτης ήταν Υπουργός Παιδείας το 1926 και μέλος διαφόρων επιτροπών για την τροποποίηση του οργανισμού του 1911. Η συμμετοχή στις αντιδράσεις συνεργατών του Υπουργείου και μελών των επιτροπών που αξιολογούν και παρεμβαίνουν στην διαμόρφωση της ΕΠ δεν συνιστά κατά κανένα τρόπο αντίφαση. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι συνήθως η σύσταση και λειτουργία των (επί τούτου- *ad hoc*) επιτροπών είναι στενά συναρτημένη με την ικανοποίηση της ανάγκης για νομιμοποίηση, η οποία είναι ιδιαίτερα αυξημένη στην Ανώτατη Εκπαίδευση, όπως παρατηρεί ο B. Mitchel (1987: 117-135). Γι' αυτό και τα μέλη τέτοιων επιτροπών διατηρούν μια σχετική αυτονομία, στο μέτρο που οι αποφάσεις τους αποτελούν γνωμοδοτήσεις για την πολιτική ηγεσία και όχι καταναγκασμούς σε συγκεκριμένη δράση. Έτσι η «υπηρεσία» αυτών των επιτροπών ενδυναμώνεται από τη συγκεκριμένη «παραγοντική θέση» (*agent position*) που αποδίδεται στα μέλη της. Στα όρια της υπηρεσίας που καλούνται να προσφέρουν, και μόνο μέσα σε αυτά (εν προκειμένω γνωμοδότηση), τα μέλη των επιτροπών (*holders*) έχουν την εξουσία και τη δύναμη να δρουν «με τον δικό τους τρόπο» (Giddens 1985: 7).

Αλλωστε η διαφωνία ακόμα και ανάμεσα στους εμπλεκόμενους στην παραγωγή μιας ΕΠ δεν είναι κάτι ασυνήθιστο στην ιστορία των ΕΜ (βλ. και Offe 1984)¹⁰. Εν προκειμένω μάλιστα ο διπλός ρόλος

ορισμένων αντιδρώντων πολλαπλασιάζει τη δυνατότητα ικανοποίησης των αιτημάτων της ομάδας ενδιαφέροντος την οποία εκπροσωπούν. Η υπογραφή των Ζεγγέλη και Αιγινήτη σε ένα κείμενο που ζητάει τροποποιήσεις αυξάνει την πιθανότητα πραγμάτωσης των τροποποιήσεων αυτών. Και αυτό δεν φαίνεται να το αγνοεί κανείς. Δεν είναι τυχαίο το ότι ο Παπανδρέου κλείνει την αγόρευσή του στη Βουλή για τον Ν. 5343 με τον ίδιο (σχεδόν) τρόπο που έκλεινε και την εισηγητική έκθεση. Διακοινώνοντας δηλαδή την πεποίθησή του ότι «οι καθηγηταί του πανεπιστημίου έχουν υψηλήν επίγνωσιν των καθηκόντων αυτών απέναντι του έθνους και ότι διευκολυνόμενοι οικονομικώς και διοικητικώς με τον νέον οργανισμόν, θα επιτελέσουν πληρέστερον τον προορισμό αυτών, και θα δικαιώσουν την κοινή εμπιστοσύνη...» (παρατίθεται στο Μπουζάκης 1997: σ. 246).

Η αληθινή όμως παρεμβατική δύναμη των καθηγητών απορρέει από την σημασία του ρόλου τους για την επιτυχία ή μη της μεταρρύθμισης. Αυτοί είναι που

α) καλούνται από την κυβέρνηση να καταλάβουν τους στόχους της μεταρρύθμισης (ατομικά και συλλογικά), και να υλοποιήσουν το σώμα δράσεων που αυτή εισηγείται¹¹, αλλά και

β) μπορούν να παράσχουν νομιμοποίηση στις κρίσιμες επιλογές της κυβέρνησης, συναινώντας ή και προωθώντας τες¹².

Και αυτό τον ρόλο αξιοποιούν ως «διαπραγματευτικό χαρτί» και στις επόμενες κινήσεις τους, δρώντας ως μια τυπική ημι-ομάδα που επενδύει σε μια συγκεκριμένη μορφή αλληλεγγύης. Η εν λόγω «αλληλεγγύη» είναι, συν τοις άλλοις, «συμφωνία των ατομικών συμφερόντων»¹³. Η συμφωνία αυτή δεν είναι πάντα αυθόρμητη, φυσικά.

Η στάση των Καθηγητών απέναντι στην προσπάθεια της Πολιτείας και των συντεταγμένων οργάνων της, να επαναπροσδιορίσουν τη φυσιογνωμία, τη δομή, τους όρους λειτουργίας του πεδίου και μαζί με αυτούς και τη σχέση του Κράτους με αυτό, δεν περιορίζεται στη σύνταξη και υποβολή εκθέσεων και υπομνημάτων. Ούτως ή άλλως είθισται το παίγνιο εξουσίας, ενδιαφερόντων και (όπως θα συμπλήρωνε ο Νίκος Μουζέλης) συμφερόντων να είναι πιο πολύπλοκο. Έτσι, στην περίπτωση μας, οι Καθηγητές προχωρούν και στην απευθείας διαπραγμάτευση με την πολιτική ηγεσία. Εκπρόσωποι του συνδικαλιστικού φορέα τους

προσέρχονται στην Κοινοβουλευτική Επιτροπή της Βουλής, όπου εκθέτουν τις ενστάσεις τους. Οι ενστάσεις αυτές αποκαλύπτουν το περιεχόμενο και τους όρους της διαφωνίας-ρήξης. Αφορούν «εις κεφαλαιώδη τινά ζητήματα περιορισθείσα σε αυτά και παραβλέψασα διαφόρους άλλας διαμαρτυρίας» (Ζεγγέλης 1932: 100). Η αυτοτέλεια και αυτονομία του Πανεπιστημίου βρίσκεται στο επίκεντρο αυτών των διαμαρτυριών, αφού θεωρείται ότι θίγεται από την ΕΠ της Κυβέρνησης. Πού όμως εντόπιζε το συνδικαλιστικό όργανο των Καθηγητών την απειλή για την αυτοτέλεια; Γιατί το ανήγαγε σε κομβικό σημείο του Λόγου Διαμαρτυρίας που άρθρωσε αμά τη γενέσει του; Ποιο ήταν το αληθινό διακύβευμα;

4. Η «Ένωσις των Καθηγητών» και το Υπουργείο Παιδείας: Οι αναχνεύσιμες όψεις των σχέσεων και των ανασχέσεων

Από όσα προκύπτουν από ομιλίες επιφανών στελεχών αυτής της κίνησης, κύριος στόχος της Ένωσις ήταν να αποσυρθεί το άρθρο «δια του οποίου παρέχεται το δικαίωμα εις τον Υπουργόν να μεταθέτη άνευ γνώμης των σχολών τους καθηγητάς του πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης εις Αθήνας, πράγμα το οποίον θα έθετεν τους μέλλοντας να γίνωσιν καθηγηταί του πανεπιστημίου Αθηνών εις την ευμένειαν του Υπουργού, θα ήτο δε ένας μεταβατικός σταθμός δια την εγκαθίδρυσιν των καθηγητών του πανεπιστημίου» (Ζεγγέλης 1932: 100).

Για να κατανοήσουμε την έντονη αντίδραση των καθηγητών του Π. Α. σε αυτή τη ρύθμιση είναι απαραίτητο να λάβουμε υπόψη τις συνθήκες ίδρυσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης¹⁴ και την μερική ανατροπή των ενδοπανεπιστημιακών - πολιτικών ισορροπιών που αυτή επέφερε. Πριν την ίδρυση του Π. Θ., μονάχα η Νομική του Π. Α. είχε περάσει στον έλεγχο των Φιλελευθέρων μετά την περίοδο των μεγάλων ανακατατάξεων (1917-1920). Ενόσω η Νομική αναπαρήγαγε τις ισορροπίες του χώρου των Φιλελευθέρων, η Φιλοσοφική αντιστεκόταν με επιτυχία στην όποια παρέμβασή τους. Η Ρένα Σταυρίδη Πατρικίου, παρατηρεί εύστοχα: «Οι ισορροπίες των Φιλελευθέρων ακόμα και ως ισορροπίες θα εξακολουθούν να μένουν έξω από τη Φιλοσοφική Σχολή. Όμως με την πάροδο του χρόνου, το στρώμα αυτό που την πολιορκεί -

στρώμα ταυτισμένο για μερικά χρόνια με την εξουσία- συνειδητοποιεί την αντίφαση. Μια λύση μένει: η ίδρυση του νέου Πανεπιστημίου» (Σταυρίδη - Πατρικίου 1989: 222). Η πρώτη ρήξη με το ακαδημαϊκό μονοπώλιο του Π. Α. επέρχεται με την ίδρυση των τριών ανεξάρτητων Ανωτάτων- Ανωτέρων Σχολών στην Αθήνα το 1920 και την προσπάθεια ίδρυσης νέου πανεπιστημίου στη Σμύρνη. Η Μικρασιατική καταστροφή αποτρέπει την ίδρυση του Ιονικού Πανεπιστημίου, αλλά το νέο Πανεπιστήμιο ιδρύεται στη Θεσσαλονίκη. Έτσι το 1926-1927 η Φιλοσοφική είναι η πρώτη Σχολή που λειτουργεί, ενώ οι τρεις πρώτοι εκλεγμένοι καθηγητές προέρχονται κατευθείαν από το δημοτικιστικό στρατόπεδο (Μ. Τριανταφυλλίδης, Γ. Αποστολάκης και Χ. Θεοδωρίδης), παρά την προσπάθεια της Φιλοσοφικής του Π.Α. (το Φθινόπωρο του 1926) «να επηρεάσει τον διορισμό των καθηγητών της νέας Φιλοσοφικής»¹⁵. Τελικά το Π. Θ. θα δεχθεί τις δυνάμεις εκείνες που έχουν ως κοινό τόπο και επιδίωξη την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και είχαν για χρόνια αποκλειστεί από την Φιλοσοφική Σχολή. Οι δυνάμεις αυτές κυριολεκτικά «οχυρώνονται» στο Π. Θ. και είναι δυνάμεις αντιμέτωπες με το Π. Α. και ό,τι αυτό εκπροσωπεί. Η προαναφερθείσα αλλαγή ισορροπιών δεν κατόρθωσε να θίξει την κυριαρχία του Π. Α.¹⁶ Οι καθηγητές του Π.Α. (κι ειδικά της Φιλοσοφικής) προκειμένου να συντηρήσουν την ηγεμονία τους δεν έπαψαν να απεργάζονται τρόπους ελέγχου και αναδιαμόρφωσης των ισορροπιών που είχαν δημιουργηθεί με την ίδρυση του Π.Θ.¹⁷ Γι αυτό το σκοπό έφερναν «στη διάρκεια της δεύτερης τετραετίας Βενιζέλου...διάφορα προσκόμματα στη λειτουργία του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης», έχοντας ως πρωταγωνιστές, σε αυτήν τους την ανασχετική δράση, τους Χατζηδάκη, Αιγινήτη και Γόντικα (βλ. και Μαρκέτος 1989: 418). Μέσα σε όλα αυτά, ακόμα και στις περιπτώσεις που το Π. Θ. καλλιεργεί έναν πνευματικό και πολιτικό φιλελευθερισμό αναπτύσσοντας και τις ανάλογες πρακτικές (πράγμα που αφορά κυρίως στη Φιλοσοφική), δηλαδή ακόμα κι όταν λειτουργεί στον αντίποδα του αρχαιότερου ιδρύματος, το Π. Α. εξακολουθεί να απολαμβάνει την ηγεμονική ασφάλεια του *primus inter pares*. Και σε αυτό συντείνει το ότι «από τη στιγμή που (το Π.Θ.) δεν μπόρεσε (αλλά και δεν αφήθηκε) να αναδειχθεί το ίδιο σε πρότυπο, ακολούθησε εκείνα ακριβώς τα πρότυπα που είχε ταχθεί να πολεμήσει» (Μαρκέτος 1989:

420).

Με τη διάταξη, λοιπόν, που «απειλεί» να προωθήσει ο Παπανδρέου ο κίνδυνος ανατροπής αυτού του καθεστώτος και των συναφών ισορροπιών γίνεται περισσότερο από εμφανής. Ο ενοφθαλμισμός του συμπαγούς καθηγητικού σώματος του Π. Α. με ανθρώπους του Π. Θ. μπορούσε να έχει απρόβλεπτες συνέπειες αναφορικά με την «ιδεολογική και ακαδημαϊκή του καθαρότητα». Αυτή η διάβρωση τη καθαρότητας ονοματίζεται κρίση της αυτοτέλειας από τους άμεσα ενδιαφερόμενους και θιγόμενους) καθηγητές του Π. Α. Δομείται έτσι ένα καθεστώς αληθείας που παρέχει περαιτέρω νομιμοποίηση στις ενέργειες «προστασίας συμφερόντων» στις οποίες προβαίνουν οι (συνδικαλισμένοι πλέον) Καθηγητές.

Όλα τα προηγούμενα ερμηνεύουν τόσο την ένταση των αντιδράσεων όσο και την προτεραιότητα που δόθηκε στην αντιμετώπιση αυτού του ενδεχομένου από το νεοϊδρυθέν συνδικαλιστικό όργανο των καθηγητών του Π. Α. Με βάση όλα τα προηγούμενα καθίσταται σαφές ότι η στάση των καθηγητών του Π. Α. και του συνδικαλιστικού φορέα τους απέναντι στο ενδεχόμενο διορισμού καθηγητών του Π. Θ. ήταν μάλλον αναμενόμενη. Άλλωστε είχαν προηγηθεί περιπτώσεις που έδειχναν καθαρά τις διαθέσεις των καθηγητών του Π.Α. απέναντι στους συναδέλφους τους του Π. Θ. Ένα τέτοιο περιστατικό μνημονεύει ο βουλευτής Ν. Κωνσταντόπουλος στη Βουλή ζητώντας «όπως γίνη δεκτή τροπολογία διά της οποίας να επανέλθη η ισοτιμία του πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, το οποίον εθίγη εν τω προσώπω καθηγητού, όστις υπέστη μείωσιν μη γενόμενος δεκτός ειμή ως έκτακτος εις το πανεπιστήμιον Αθηνών» Για την ιστορία αναφέρουμε ότι ο Γ. Παπανδρέου αναγνώρισε ότι «πράγματι το ατυχές αυτό επεισόδιον ετραυμάτισε την ισοτιμίαν του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης», ενώ η Βουλή «απεδέχθη την τροπολογίαν» (βλ. Βουλή των Ελλήνων 1932: 515).

Σε κάθε περίπτωση ο βασικός και εκπεφρασμένος στόχος της Ένωσης των Καθηγητών επετεύχθη. Και μάλιστα με «ύποπτη» ευκολία¹⁸. Προκαλεί εντύπωση πώς ο Παπανδρέου, που απέναντι σε άλλα αιτήματα τηρεί σκληρή και αποφασιστική στάση (2/3, περιορισμός του ρόλου των σχολών στη γνωμοδότηση, καθορισμός εδρών από το

υπουργείο κ.λπ.), διαβεβαιώνει «από της πρώτης ημέρας» τους καθηγητές ότι θα αποσύρει το άρθρο όπως και κάνει τελικά¹⁹. Η στάση του απέναντι σε άλλα ανάλογα ζητήματα αλλά και η σαφής πρόθεση του για περιορισμό της ισχύος των Καθηγητών και ενίσχυση της δύναμης του Κράτους (βλ. σχετικά Παπαδάκης 1998: 303- 318) δεν δικαιολογεί μια τέτοια ευκολία συμβιβασμού.

Όλα τα προαναφερθέντα οδηγούν σε μια άλλη ερμηνεία. Ο Παπανδρέου γνώριζε εξ αρχής πως μια τέτοια διάταξη ήταν αδύνατο να περάσει, καθώς τόσο μια πρακτική εξομοίωση με το νεότευκτο Πανεπιστήμιο όσο και η αναμενόμενη ανατροπή των πολιτικών ισορροπιών στο εσωτερικό του Π. Α. (την οποία θα επέφερε η δυνατότητα διορισμού σε αυτό καθηγητών του Π. Θ.) αποτελούσαν έγκλημα καθοσίωσης για τους καθηγητές του ιδρύματος εκείνου που «υπήρξεν επί έναν σχεδόν αιώνα ο μόνος αστήρ δια του οποίου ανέλαμψεν από το σκότος της δουλείας ο Ελληνισμός» (Εφημερίς των Νόμων 1932: 19). Άλλωστε υπήρχαν πολύ πιο σημαντικές διατάξεις, οι οποίες επαναπροσδιόριζαν τη σχέση Κράτους-Πανεπιστημίου και έπρεπε να περάσουν οπωσδήποτε, όπως η δυνατότητα του Υπουργού να παρεμβαίνει σε εκλογές καθηγητών που δεν έχουν συγκεντρώσει τα 2/3 των ψήφων (δηλαδή στις περισσότερες εκλογές)²⁰ και ο περιορισμός του ρόλου των Σχολών στον καθορισμό των εδρών. Προφανώς λοιπόν περιέλαβε τη συγκεκριμένη «ενοχλητική» διάταξη, προκειμένου αυτή να συγκεντρώσει τις περισσότερες αντιδράσεις των καθηγητών.

Πρόκειται ουσιαστικά για ένα ενέργημα ορθολογικής επιλογής που αποσκοπεί στην αποκατάσταση της εσωτερικής συνέχειας του προγράμματος της κυβερνητικής εκπαιδευτικής πολιτικής. Η ιεράρχηση των σκοπών είναι προφανής. Από απόψεως πραξεολογίας ο διορισμός καθηγητών του Π. Θ. στο Π. Α. θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως σκοπός δεύτερης τάξης, ενώ η δυνατότητα επέμβασης του Υπουργού και του Κράτους στις εκλογές καθηγητών σκοπός πρώτης τάξης. Ο σκοπός δεύτερης τάξης λειτουργεί απλά ως το μέσο για την πραγματοποίηση του σκοπού πρώτης τάξης (βλ. αναλυτικότερα Λάνγκε 1973: 68). Κι αυτό το γνωρίζει από την αρχή το Υπουργείο. Όπως γνωρίζει ότι, μετερχόμενο αυτού του μέσου, εκτόνωνε τη δυναμική των καθηγητικών αντιδράσεων εντοπίζοντάς τις σε ένα μέτρο, που εκ

των προτέρων είχε αποφασίσει να αποσύρει²¹. Έτσι θα μπορούσε με μεγαλύτερη ευκολία να νομοθετήσει ό,τι πραγματικά επιθυμούσε δίνοντας μάλιστα την εντύπωση ότι και συζητά και σοβαρά λαμβάνει υπόψη της τη γνώμη των καθηγητών, και σε συμβιβασμούς φτάνει. Όπερ και εγένετο. Εντελώς ενδεικτική της αποτελεσματικότητας αυτού του τύπου διαπραγμάτευσης²² είναι η αξιολόγηση της όλης στάσης του Υπουργού και των πολιτικών συνεργατών του από τον Ζεγγέλη, ο οποίος είχε λάβει μέρος σε όλες τις διαπραγματεύσεις: «Αλλά το γεγονός είναι ότι και η κοινοβουλευτική επιτροπή της Βουλής και ο κ. Υπουργός της Παιδείας, όχι μόνον μετά προσοχήν ηκροάσθησαν την επιτροπήν αυτήν, αλλά και δι' ενός υπομνήματος το οποίον εξετυπώθη και διανεμήθη παρεδέχθησαν αμέσως τα κυριότερα σημεία τα θίγοντα την αυτοτέλειαν του Πανεπιστημίου κατόπιν δε ιδιαίτερος μελετήσαντες το λεπτομερές υπόμνημα παρέλαβον και εμελέτησαν τας πλείστας των υποβληθεισών γνωμοδοτήσεων των καθηγητών του Πανεπιστημίου» (Ζεγγέλης 1932: 100)²³.

5. Οι λοιποί «τόποι» της καθηγητικής διαμαρτυρίας και η «συνδρομή» της Αντιπολίτευσης

Φυσικά οι διαμαρτυρίες των καθηγητών δεν περιορίστηκαν σε αυτό το ζήτημα. Υπήρξαν κι άλλα σημεία της κυβερνητικής ΕΠ που θεωρήθηκε ότι άμεσα ή έμμεσα πλήττουν την αυτοτέλεια των ΑΕΙ. Όπως προαναφέραμε λοιπόν, τις εντονότερες αντιδράσεις προκαλεί η αυξανόμενη και πολλαπλά κατοχυρωμένη δυνατότητα παρέμβασης του Υπουργού στο εσωτερικό των ΑΕΙ και η μετατόπιση εξουσίας από τους καθηγητές, τις Σχολές και τη Σύγκλητο στον Υπουργό. Δείγμα συγκεντρωτισμού θεωρείται και η ρύθμιση θεμάτων σχετικών με τις εξετάσεις και τη δημοσίευση βιβλίων με βάση την έκδοση διαταγμάτων. Αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν η πρόκληση ανάλογων αντιδράσεων.

Οι αντιδράσεις αυτές δεν προέρχονται μόνο από τους καθηγητές. Ενδεικτική είναι η αντίδραση του ηγέτη της αντιπολίτευσης στην θεσμοθέτηση του δικαιώματος του Υπουργού να αποφασίζει για την εκλογή ή μη καθηγητή που δεν συγκέντρωσε τα 2/3 των ψήφων: «Εφ' όσον είς υποψήφιος καθηγητής λάβη τα 2/3 των ψήφων της σχολής,

υποχρεωτικώς εκλέγεται, όταν όμως λάβη απλώς πλειοψηφίαν απόκειται το δικαίωμα της εκλογής εις τον Υπουργόν..... Το πανεπιστήμιο ευρίσκετο υπό την προστασίαν του Συντάγματος και των Νομοθετικών διατάξεων, σήμερον δε καταλύεται δι' ενός νομοσχεδίου η προστασία αυτή, διότι είναι αδύνατος η συγκέντρωσις των δυο τρίτων εις μίαν Σχολήν, ούτω δε εισάγεται εν είδος προσωπικής ρουσφετολογίας εν τω πανεπιστημίω» (Βουλή των Ελλήνων 1932α: 499 και 514).

Ανάλογες κριτικές θα ασκήσουν και μια σειρά από καθηγητές επικουρούμενοι και από πολιτικούς²⁴. Ο καθορισμός των εδρών του Π. Α. αλλά και η κατάργηση κάποιων από τις ήδη υπάρχουσες, που έγινε από τον Υπουργό σε συνεργασία με τον Κυβερνητικό Επίτροπο, μετά από γνωμοδότηση (και όχι πρόταση των αρμόδιων Σχολών) σύμφωνα με το Α. 50 του Ν. 5343/32, συνάντησε έντονες αντιδράσεις. Ο Τσαλδάρης θα επιτεθεί στον Παπανδρέου. Αξίζει εν προκειμένω να παραθέσουμε τη στιχομυθία τους:

«Π. Τσαλδάρης: Δεν είναι ορθόν εις ένα μόνον άτομον το οποίον τυχαίνει να είναι Υπουργός....

Γ. Παπανδρέου: Ο λαός και η πολιτεία τον τάσσουν, δεν τυχαίνει.

Π. Τσαλδάρης: Αφίστε αυτά. Τυχαίνει διότι τον αναγνωρίζει η πλειοψηφία. Αλλά δεν δύναται ο Υπουργός να είναι αρμοδιώτερος ούτε των σχολών, ούτε της νομοθετικής εξουσίας. Αν σεις καταργήσατε μίαν έδραν θα έχετε το δικαίωμα κατά το Σύνταγμα να παύσετε τον καθηγητήν. Αλλά δεν είναι δυνατόν να ανατρέπετε όλας τας ηθικάς αρχάς.

Γ. Παπανδρέου: Αι διατάξεις τας οποίας εισάγομεν όχι μόνον δίκαιαι είναι αλλά και στηρίζονται εις τας ηθικάς αρχάς. Το έργον μας έχει εμποτισθή από την ιδέαν της εξυγιάνσεως.... Εις τας ηθικάς αρχάς αποβλέψαμεν πάντοτε και κατά το παρελθόν και κατά την σύνταξιν του Οργανισμού» (Βουλή των Ελλήνων 1932: 514).

Γενικότερα οφείλουμε να επισημάνουμε ότι όσοι αντιδρούν στη δυνατότητα παρέμβασης του Υπουργού στις εκλογές καθηγητών εκκινούν από την ίδια αφετηρία. Αντιπροτείνουν την άμεση επιστροφή της αποκλειστικότητας του δικαιώματος εκλογής στις Σχολές, χωρίς την οποιαδήποτε διαμεσολάβηση κανενός άλλου κέντρου εξουσίας (ενδοσυστημικού ή εξωσυστημικού).

Επιπρόσθετα, η κριτική στο θεσμό του Κυβερνητικού Επιτρόπου,

ο οποίος καθιερώθηκε με το Ν.5143/31²⁵, αποτυπώνει τον φόβο των διδασκόντων για παραβίαση της αυτοτέλειας των ΑΕΙ. Εδώ βέβαια πρέπει να επισημάνουμε ότι η εν λόγω κριτική δεν αφορούσε μόνο στο θεσμό. Αντίθετα επεκτεινόταν και στον τρόπο με τον οποίο ασκούσε τα καθήκοντα ο ίδιος ο Καραθεοδωρής. Ο Ν. Πετσάλης καταθέτει επερώτηση προς τον υπουργό «κατά τίνα τρόπον ο κυβερνητικός επίτροπος ο οποίος είναι κατά μετάπεμψιν περιεφρόνησεν καθηγητήν του Πανεπιστημίου, ο οποίος δι' υπομνήματος του ανεφέρθη εις την Πρυτανείαν να διαταχθή επιθεώρησις νοσοκομείου ευρισκομένου εις οικτράν κατάστασιν· επρόκειτο δε περί δαπάνης ουχί μεγάλης, ενώ προ δυο μηνών επρόκειτο να προικοδοτηθή ιδιωτική κλινική δι επιχορηγήσεως 200.000 δραχμών. Αυτά δεν εγένοντο ούτε περί της χειροτέρας φαυλοκρατίας» (Πετσάλης 1932: 115). Φαίνεται μάλιστα υπήρχαν έντονες εντάσεις για το ίδιο το πρόσωπο, οι οποίες δεν διατυπωνόταν πάντα με άμεσο τρόπο. Ενδεικτική είναι η επίθεση (και πάλι) του Πετσάλη στους καθηγητές που διδάσκουν συγχρόνως σε Πανεπιστήμια του εξωτερικού και εσωτερικού (όπως ο Καραθεοδωρής που, αν και Επίτροπος, διατηρούσε το δικαίωμα της ενασχόλησης με τα καθήκοντά του στη Γερμανία): «...υπάρχουσιν καθηγηταί περιπλανώμενοι, κατά το ήμισυ υπηρετούν εν τω εθνικώ πανεπιστημίω και κατά το άλλο ήμισυ υπηρετούν εις ομότιμον πανεπιστήμιον. Εγώ αυτούς τους αποκαλώ «περιοδεύοντας καθηγητάς», οι οποίοι ουχ' ήττον αμείβονται πλουσιοπαρόχως, διότι αν δεν απατώμαι λαμβάνουσιν μισθόν πλέον των 15.000 δραχμών τον οποίον δεν λαμβάνουσιν καθηγηταί του Εθνικού Πανεπιστημίου. Πάντες αμείβονται από το Πανεπιστήμιον Αθηνών, έχουσι δε την υποχρέωσιν να διδάσκουν 6 μήνας εδώ και 6 μήνας εις ομότιμον πανεπιστήμιον. Είναι τιμητικόν διά την Ελλάδα, ότι είναι και καθηγηταί εις ξένα Πανεπιστήμια, δηλαδή είναι καθηγηταί κατά μετάπεμψιν. Πρέπει οι Έλληνες καθηγηταί να είναι Έλληνες²⁶, πρέπει να αντιπροσωπεύσωσιν την Ελλάδα και όχι να έρχονται απ' έξω εδώ και να έχωσιν το ένα πόδι των εδώ και το άλλο εις την αλλοδαπήν. Θα ανοιξώμεν την οδόν και θα μας λέγωσιν τα ξένα πανεπιστήμια, ότι σας στέλνωμεν καθηγητάς τακτικούς και πράγματι θα είναι καθηγηταί τακτικοί, αλλά θα είναι και προπαγανδισταί των ιδεών μας. Δεν πρέπει να δεχθώμεν εις τον οργανισμόν καθηγητάς

κατά μετάπεψιν» (Πετσάλης 1932: 114). Η οξεία αυτή κριτική αφορά σε όλες εκείνες τις ιδιότητες που συγκέντρωνε ο Καραθεοδωρής. Παρόλα αυτά κάτι τέτοιο δεν θα ήταν αρκετό για να τη θεωρήσουμε επίθεση και κατά του ίδιου του Καραθεοδωρή αν αμέσως μετά δεν συνοδευόταν από την δριμεία κριτική του τρόπου με τον οποίο ασκεί τα καθήκοντα ο Κυβερνητικός Επίτροπος. Ούτως ή άλλως, αυτό που δεν μπορεί να αμφισβητηθεί είναι η εθνοκεντρική αντίληψη για την Ανώτατη Εκπαίδευση και το πρόταγμα της εθνικής καθαρότητας της γνώσης εις βάρος της ίδιας της διάχυσής της. Και αυτό, πολύ απλά, αποτελεί για ακόμα μια φορά επιβεβαίωση των προτεραιοτήτων αναφορικά με την λειτουργία της Ανώτατης Εκπαίδευσης (κι ειδικά της κεφαλίδας της, δηλαδή του Π. Α.), όχι μόνο του νομοθέτη αλλά και των μελών της ακαδημαϊκής κοινότητας. Η λειτουργία που ηγεμονεύει είναι η ιδεολογική. Έστω και ενδεδυμένη με τον εθνικό χαρακτήρα. Όμως η περαιτέρω ενασχόλησή μας με αυτό το ζήτημα θα εξέφευγε κατά πολύ από τα όρια της παρούσας μελέτης.

Η αντίδραση των πανεπιστημιακών στην απειλή «κατάλυσης της υπάρχουσας αυτονομίας»²⁷ αλλά και στην ηγεμονία του πολιτικού κεφαλαίου στα ΑΕΙ εντάσσεται σε ένα ευρύτερο κλίμα αντιδράσεων που αφορούν στο ενδεχόμενο παραβίασης της αυτοδιοίκησης όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης. Χαρακτηριστικό είναι ότι η Διοίκηση της ΟΛΜΕ «ηξίωσε από τον Υπουργόν της Παιδείας να λείψη από τα ανώτερα εποπτικά συμβούλια το δικαστικόν μέλος, του οποίου η παρουσία εξασφαλίζει δήθεν την ύπαρξιν δικαστικής συνειδήσεως και την πλήρη απονομήν του δικαίου. Οι εκπαιδευτικοί όμως απέδειξαν ότι είναι εις θέσιν να αυτοδιοικηθούν συνεπώς ως λείψουν οι προστάται της δικαιοσύνης από τα συμβούλια των» (Σύνταξη Δελτίου ΟΛΜΕ 1931: 163). Τα δεδομένα διαφορετικά, το διακύβευμα ίδιο: η αυτοτέλεια και αυτοδιοίκηση της εκπαίδευσης.

Βέβαια, ειδικά για την Ανώτατη Εκπαίδευση, η αυτοτέλεια που θεωρείται ότι βρίσκεται σε απειλή δεν είναι αποκλειστικά η ακαδημαϊκή-επιστημονική (παρόλο που αυτή γίνεται αντιληπτή «ως το Παλλάδιον του ναού της επιστήμης»- βλ. Ζεγγέλης 1932: 101). Οι καθηγητές διαμαρτύρονται (είτε μέσω του συνδικαλιστικού οργάνου και των συναδέλφων τους σε Βουλή και γερουσία, είτε μεμονωμένα) και για

την παραβίαση της οικονομικής αυτοτέλειας την οποία συναρτούν με την επιστημονική. Μάλιστα αντιμετωπίζουν την εν λόγω παραβίαση ως μια φυσική συνέπεια του συγκεντρωτισμού του Υπουργείου και της Κυβέρνησης. Έτσι λοιπόν, πολλοί πανεπιστημιακοί διαμαρτύρονται έντονα για τη σύνθεση και τις αρμοδιότητες του Οικονομικού Συμβουλίου. Ιδιαίτερα ανησυχητικό κρίνεται το γεγονός ότι το όργανο αυτό δεν αποτελείται αμιγώς από στελέχη του Πανεπιστημίου. Τις ανησυχίες αυτές αποτυπώνει εύγλωττα, στην ομιλία του στη Γερουσία, ο Β. Αιγινήτης: « μη λησμονείτε κύριοι ότι τοιαύτα συμβούλια (σ.σ. Οικονομικό) δεν λειτουργούν κυρίως εκ των προσώπων, τα οποία αποτελούνται, λειτουργούν κυρίως εκ των υπαλλήλων. Εάν κύριοι λάβετε υπ' όψιν τα διάφορα συμβούλια εις τα οποία ευρίσκονται μέσα Διοικηταί Τραπεζών κλπ. θα ιδίτε ότι υπάρχει ένας υπάλληλος ο οποίος κάμνει την εισήγησιν και οι υπάλληλοι αυτοί με τα στοιχεία τα οποία παρέχουν είναι εκείνοι οι οποίοι δίδουν την κατεύθυνσιν. Εδώ θα συμβή το εξής, ένας υπάλληλος, π. χ. ένας γραμματεύς του πανεπιστημίου θα γίνη οικονομικός διευθυντής, θα είναι ο εισηγητής και θα είναι ο εισακουόμενος κατά το πλείστον, αυτού αι αποφάσεις θα διέπυσι το πανεπιστήμιον· δηλ. αντικαθίσταται η σύγκλητος δι' ενός υπαλλήλου. Διαλογισθήτε δε εις ποία άτοπα δύνατο να φθάση αυτό το σύστημα» (Αιγινήτης 1932: 108-109). Συγκέντρωση εξουσίας σε στελέχη του διοικητικού μηχανισμού, εισχώρηση εκπροσώπων της Πολιτείας και της οικονομίας σε όργανα που ρυθμίζουν εσωτερικές υποθέσεις των ΑΕΙ, αποδυνάμωση της Συγκλήτου, κρίση της αυτοτέλειας αποτελούν τα συστατικά στοιχεία της απειλής. «Δεν ευρίσκω ουδέν, απολύτως, δικαιολογητικόν δια την Πολιτείαν να θελήση να εισέλθη εις τον έλεγχον της χρηματικής διαχειρίσεως του πανεπιστημίου....Ουχ ήττον δεν ανθίσταμαι εις τον έλεγχον τον οποίον στέργω, αλλ' εις την ανάμειξιν», θα επισημάνει ο Ζεγγέλης συνοψίζοντας ένα μάγμα κρίσιμων σημασιών (Ζεγγέλης 1932: 102). Η προαναφερθείσα απειλή λαμβάνεται ως συρρίκνωση κύρους και εξουσίας των καθηγητών μέσα στο ίδιο το πεδίο τους. Και ακόμα περισσότερο μεταφράζεται σε έλλειμμα νομιμότητας παρέμβασης των καθηγητών σε θέματα εκτός αυτού του πεδίου.

6. Η οργανωμένη καθηγητική διαμαρτυρία και η «κρίση της αυτοτέλειας»: Το διεθνές συγκείμενο και η (διαχρονικά) ελκυστική χρήση ενός επιχειρήματος

Συνοψίζοντας μπορούμε να επισημάνουμε ότι η κρίση της αυτοτέλειας αντιμετωπίζεται ως ανομική ένταση την οποία δέχεται η ίδια η ακαδημαϊκή δομή. Αρκεί να λάβει κανείς υπόψη του ότι οποιαδήποτε απειλή κατά της αυτονομίας μιας βαθμίδας της εκπαίδευσης μεταφράζεται σε απειλή κατά του status των λειτουργών της. Η ίδια η μεταρρύθμιση είναι, εκ φύσεως, μια πολύπλοκη και μαζική τεχνολογία ελέγχου των εκπαιδευτικών (Ball 1994 και Ball 1990). Μέσα σε ένα τέτοιο κλίμα δεν είναι παράξενο που ακόμα και η αντίληψη των μεταρρυθμιστών, ότι η Ανώτατη Παιδεία όφειλε να έχει κάποιους κοινωνικούς στόχους για τους οποίους μπορούσε να αποφασίζει το κράτος, αμφισβητείται.

Κλείνοντας την αναφορά μας στις αντιδράσεις που προέρχονται κυρίως από τους καθηγητές του Π. Α. οφείλουμε να επισημάνουμε ότι η εμφάνιση της πρώτης μορφής συνδικαλισμού των πανεπιστημιακών στην Ελλάδα, δεν μπορεί να ειπωθεί απομονωμένη από τις αλλαγές στη σχέση της κουλτούρας, της σκέψης και των διανοητικών πρακτικών με τη συγκροτημένη πολιτική αλλά και συντεχνιακή δράση. Οι αλλαγές αυτές συντελούνται διεθνώς την ίδια εποχή. Το κλίμα είναι ευνοϊκό για το συνδικαλισμό των ανθρώπων του πνεύματος καθώς όλο και περισσότεροι από αυτούς δείχνουν να αντιλαμβάνονται ότι οι συγκρουόμενοι Λόγοι αποτελούν μέσο για μια αποτελεσματική κοινωνική και πολιτική παρέμβαση, ενίοτε δε και για την ιδιοποίηση εξουσίας²³. Ο Jose Gerratmain εγκαινιάζει τη σχετική συζήτηση δημοσιεύοντας το πολύκροτο «Syndicalisme et l' Intelligence», την καταστατική πράξη αλλά και θεωρητική απολογία του επικαλούμενου «διανοούμενου συνδικαλισμού» στη Γαλλία. Αυτό το πόνημα έρχεται να θεωρητικοποιήσει κινήσεις οι οποίες είχαν κάνει την εμφάνιση τους ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του '10. Τότε ιδρύθηκαν στη Γαλλία οργανώσεις όπως οι «Σύντροφοι του Νέου Πανεπιστημίου» και ο «Σύνδεσμος των Πολεμιστών συγγραφέων», που επίσης περιλάμβανε πολλούς πανεπιστημιακούς. Οι ομάδες αυτές «επευφήμισαν πρώτες

στις 12 Φεβρουαρίου 1920, την ίδρυση της συνομοσπονδίας των Διανοούμενων εργατών». Αντίστοιχες συνομοσπονδίες πανεπιστημιακών και γενικότερα «εργατών του πνεύματος» ιδρύθηκαν στο Βέλγιο, τη Ρουμανία, την Αγγλία, την Ελβετία, τη Φιλανδία και την Αυστρία. Στόχος ήταν

α) να δημιουργήσουν «μέσα στο έθνος και στον κόσμο, ένα μεγάλο ρεύμα υπέρ των διανοουμένων, και ανάμεσα στις elites το συνδικαλιστικό πνεύμα, το πνεύμα του πολίτη, το πνεύμα της θυσίας στο γενικό συμφέρον» - όπως έγραφε χαρακτηριστικά ο Jose Germain (βλ. και Σύνταξη Ελληνικών Γραμμάτων 1929: 231-232) - αλλά και

β) να αυξήσουν τη διαπραγματευτική ισχύ των ομάδων ή και ομαδώσεων που εκπροσωπούσαν.

Η «φιγούρα του διανοούμενου ως κάποιου, που μπορεί να λείπει την αλήθεια και να αντιστέκεται σε κάθε μορφή εξουσίας» (Jennings & Kemp 1997: 4) απέκτησε μια συλλογική υπόσταση. Η ενδυνάμωση της συντεχνιακής λογικής αλλά και των πρακτικών που αυτή εισηγούνταν²⁹ λειτούργησε νομιμοποιητικά σε τέτοιες κινήσεις. Η ελληνική βέβαια περίπτωση παρουσιάζει αξιοσημείωτες διαφορές, κυρίως λόγω της αμιγούς συγκρότησης στη βάση της εκπροσώπησης συμφερόντων. Αυτή ακριβώς η συγκρότηση απέτρεψε τον ενοφθαλμισμό της με αξιοσημείωτες ιδεολογικές προεκτάσεις.

Η ελληνική περίπτωση συνδικαλισμού των πανεπιστημιακών, την οποία εξετάσαμε, αποτελεί μάλλον δείγμα άρθρωσης ενός συντεχνιακού λόγου παρά εκδήλωση πρόθεσης ιδεολογικής και πολιτικής παρέμβασης στο όνομα του «γενικού συμφέροντος», όπως τα δυτικοευρωπαϊκά αντίστοιχα της. Κι αυτό γιατί επενδύει σε πρακτικές εσωτερικής μύησης (internal initiation)³⁰, οι οποίες σχετίζονται με τις προσπάθειες των μελών της (καθηγητών) να δράσουν ως συνδικαλιστές. Η δράση αυτή

- αφενός επιτελείται μέσω του αντιπροσωπευτικού τους οργάνου και
- αφετέρου καθαγιάζεται μέσω του, νομιμοποιημένου στη συλλογική συνείδηση, ενδιαφέροντός τους για τα θέματα με τα οποία ασχολούνται και δοκιμάζουν να παρέμβουν (εκπαιδευτική

μεταρρύθμιση στο χώρο δράσης και εργασίας τους).

Κατατείνει δε στην προμήθεια των αρμόδιων υπηρεσιών και της πολιτικής ηγεσίας με τεχνογνωσία και πραγματογνωμοσύνη. Το αληθινό διακύβευμα όμως δεν είναι η συνολικότερη τύχη της Εκπαιδευτικής Μεταρρύθμισης και η επίτευξη των καλύτερων δυνατών αποτελεσμάτων για την Ανώτατη Εκπαίδευση (πράγμα που βρίσκεται σε άμεση σχέση με το γενικό συμφέρον). Αυτό που φαίνεται να ηγεμονεύει στο Λόγο και τη Δράση των συνδικαλισμένων καθηγητών (πάντα στην περίπτωση την οποία εξετάζουμε) είναι η προάσπιση των ιδίων (και, πέραν τούτου, ιδιοκατάκτητων) συμφερόντων, στο όνομα ενός ιδιότυπου (αλλά συχνότατα επικαλούμενου) εθιμικού δικαίου. Κάτι τέτοιο τουλάχιστον προκύπτει από τα αιτήματα που σπεύδουν να προβάλλουν μόλις ιδρύουν τον συνδικαλιστικό φορέα τους.

Κλείνοντας την παρούσα μελέτη κρίνουμε σκόπιμο να επισημάνουμε μια εύγλωττη ιστορική σύμπτωση. Η επόμενη φορά που μια συνδικαλιστική κίνηση Καθηγητών θα βρεθεί στο επίκεντρο των εξελίξεων στο χώρο της Ανώτατης Εκπαίδευσης είναι μισό αιώνα μετά. Συγκεκριμένα, μόλις άρχισε να διαρρέει το περιεχόμενο του σχεδίου Νόμου Πλαισίου για τα ΑΕΙ, που προωθούσε η νεοεκλεγείσα Κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ το 1982, οι Καθηγητές πολλών Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων συγκρότησαν εν τάχει Ενώσεις με σαφή συνδικαλιστικό χαρακτήρα. Έτσι δημιουργήθηκαν οι «Ενώσεις των Καθηγητών» των Πανεπιστημίων Αθηνών, Θεσσαλονίκης, Ιωαννίνων, Θράκης, του Ε. Μ. Π., των Φυσικομαθηματικών Σχολών και των Οικονομικών Σχολών. Αυτές επιχείρησαν με σειρά ανακοινώσεων στον Τύπο, συνεντεύξεων και συναντήσεων με πολιτικά πρόσωπα (του Ανδρέα Παπανδρέου συμπεριλαμβανομένου) αλλά και με την ηγεσία του ΥΠΕΠΘ να αποτρέψουν την ψήφιση του νομοσχεδίου και να επιτύχουν τις επιθυμητές τροποποιήσεις³¹. Περαιτέρω αναφορά μας σε αυτό το σημαντικό ιστορικό «επεισόδιο» θα εξέφυγε ανεπίτρεπτα από τα όρια της παρούσας μελέτης περίπτωσης. Θεωρούμε όμως ότι οι ομοιότητες (στο χρόνο, στις συνθήκες και τους λόγους δημιουργίας ενός συνδικαλιστικού οργάνου αλλά και η σύνδεσή του με έναν επιχειρούμενο μεταρρυθμιστικό επεισόδιο) επιβάλλουν την περαιτέρω ερμηνευτική αλλά και συγκριτική ενασχόληση του ερευνητή με τα δυο αυτά

συνδικαλιστικά ενεργήματα. Κι αυτό γιατί μπορεί να είναι απομακρυσμένα στο χρόνο («απέχοντας» μια 50ετία), δεν δείχνουν όμως να είναι αντίστοιχα απομακρυσμένα στις προθέσεις, το Λόγο και τις νομιμοποιητικές και διεκδικητικές στρατηγικές τους.

Από το σημείο αυτό επιθυμούμε να ευχαριστήσουμε τον Ι. Ε. Πυργιωτάκη, Καθηγητή και τ. Αντιπρύτανη του Πανεπιστημίου Κρήτης και την Εύη Ζαμπέτα, επικ. Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Αθηνών, για την συμβολή τους στην πραγμάτωση της παρούσας μελέτης.

Σημειώσεις

1. Λίγο πριν την ψήφιση του Ν. 1268/ 82, που αποτέλεσε τη διάδοχη κατάσταση του Ν. 5343/32, ο Καθηγητής Γεώργιος Λιάνης μιλώντας για την ανάγκη ριζικής αναθεώρησης του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου αποφαίνεται ότι «το θεσμικό πλαίσιο των ΑΕΙ της Ελλάδας στηρίζεται σε δύο βασικά ξεπερασμένες και αναχρονιστικές έννοιες : τη λεγόμενη “ακαδημαϊκή αυτοτέλεια” και την καθηγητική Έδρα, σαν τη βασική ακαδημαϊκή μονάδα.... (Η ακαδημαϊκή αυτοτέλεια) στην πράξη οδήγησε στην εμφάνιση μέσα στη ζωή της χώρας ενός καινούργιου σχεδόν αυτοδύναμου κατεστημένου – ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΙΚΟΥ – που σαν οργανωμένο σύνολο, άσχετα από ατομικές εξαιρέσεις, συμάχησε με τις πηγές εξουσίας» (Λιάνης 1982: 88). Η σύνδεση εξουσίας- αυτοτέλειας προφανής.
2. Για τη χρήση του ερμηνευτικού κύκλου στην έρευνα ζητημάτων εκπαιδευτικής πολιτικής και μεταρρύθμισης βλ. και Πυργιωτάκης & Παπαδάκης 1999: 853 –859.
3. Στο εξής ΕΠ χάριν συντομίας.
4. Αναλυτικότερα για το περιεχόμενο της Μεταρρύθμισης και τις σημαντικότερες επιλογές των μεταρρυθμιστών στους διάφορους τομείς της ανώτατης εκπαίδευσης βλ. Παπαδάκης 2000: 95-102, Μπουζάκης 1997: 48-49 και Παπαδάκης 1998: 365 – 396.

5. Στο σημείο αυτό κρίνουμε σκόπιμο να προβούμε σε μερικές διευκρινίσεις αναφορικά με την ημερομηνία συγγραφής της προαναφερθείσας εισηγητικής έκθεσης (Εισηγητική έκθεση επί του σχεδίου νόμου «περί οργανισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών», Εν Αθήναις, 1931- 32 (;), όπως παρατίθεται στο Χ. Λ 2: «Περί οργανισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών» συζητείται στη Βουλή και γίνεται νόμος του Κράτους τον Μάρτιο του 1932). Όμως το περιεχόμενο της ίδιας της έκθεσης εγείρει σοβαρές αμφιβολίες ως προς το αν η 13η Ιανουαρίου είναι η ημερομηνία συγγραφής- κατάθεσής της. Και αυτό γιατί ο συντάκτης της αναφέρει, σχετικά με τις εκθέσεις των επιτροπών που είχε διορίσει η Κυβέρνηση για τη μελέτη της κατάστασης των πανεπιστημίων και την υποβολή μεταρρυθμιστικών προτάσεων, ότι «πολλά εκ των εις τας εκθέσεις ταύτας διατυπωμένων συμπερασμάτων γεγόμενα αποδεκτά παρά της Κυβερνήσεως αποτελούσιν ήδη Νόμους του Κράτους ψηφισθέντας κατά την παρελθούσαν βουλευτικήν σύνοδον ως το περί της οικονομικής ενισχύσεως του πανεπιστημίου και οικοδομικής επιτροπής περί Κυβερνητικού Επιτρόπου, περί πανεπιστημιακής Λέσχης και περί απαλλοτριώσεως χώρων παρά το Γουδί». Πρόκειται για τους νόμους: α) Ν. 5145 της 16ης Ιουλίου 1931/ ΦΕΚ 207: «Περί οικονομικής ενισχύσεως του Κράτους προς το Πανεπιστήμιον Αθηνών διά την ανέγερσιν κτιρίων και άλλων εγκαταστάσεων, περί συστάσεως επιτροπής ανοικοδομήσεως και περί αυξήσεως της ετησίας επιχορηγήσεως αυτού», β) Ν. 5143 της 17ης Ιουλίου 1931/ ΦΕΚ 213: «Περί Κυβερνητικού Επιτρόπου παρά τοις Πανεπιστημίοις Αθηνών και Θεσσαλονίκης», γ) Ν. 5147 της 16ης Ιουλίου 1931/ ΦΕΚ 211: «Περί Πανεπιστημιακής Λέσχης του Πανεπιστημίου Αθηνών» και δ) Ν. 5146 της 15ης Ιουλίου 1931/ ΦΕΚ 204: «Περί ιδρύσεως Πανεπιστημιακού Κέντρου εν τη περιοχή Γουδί δι' αναγκαστικής απαλλοτριώσεως των διά την ανοικοδόμησιν απαραίτητων χώρων των ανηκόντων εις ιδιώτας και νομικά πρόσωπα και παραχωρήσεως εις το πανεπιστήμιον των εν τη αυτή περιοχή γηπέδων του Δημοσίου». Είναι προφανές ότι όλα τα μνημονευθέντα, στην εισηγητική έκθεση, νομοθετήματα έχουν ψηφιστεί μέσα στο 1931 και μάλιστα πολύ αργότερα από την φερόμενη ως ημερομηνία της εισηγητικής έκθεσης (συγκεκριμένα μεταξύ της 15ης και 17ης Ιουλίου). Από τα προαναφερθέντα συνάγεται με ασφάλεια το συμπέρασμα ότι η εν λόγω εισηγητική έκθεση είναι κατά πολύ μεταγενέστερη από την ημερομηνία που την τοποθετεί ο Χρ. Λέφας και αποδέχονται οι

μεταγενέστεροί του ερευνητές. Δυστυχώς η έρευνα που έχουμε διεξάγει σχετικά δεν μας επέτρεψε μέχρι τώρα να βρούμε εκείνα τα τεκμήρια τα οποία θα μας επέτρεπαν, με την ίδια ασφάλεια, να εντοπίσουμε την πραγματική και ακριβή ημερομηνία συγγραφής- κατάθεσης της έκθεσης. Το μόνο που μπορούμε να ισχυριστούμε είναι ότι φαίνεται να έχει γραφεί ανάμεσα στο 1931 (μετά τον Ιούλιο, οπότε ψηφίζονται οι νόμοι στους οποίους αναφέρεται) και το 1932 (πριν τον Μάρτιο οπότε ψηφίζεται ο Ν. 5343). Κατά πάσα πιθανότητα πρέπει να έχει γραφτεί μετά το Σεπτέμβριο του 1931, οπότε άρχισε και η κοινοβουλευτική περίοδος («σύνοδος») που ακολουθεί την περίοδο κατά την οποία ψηφίστηκαν τα τέσσερα νομοθετήματα στα οποία αναφέρεται η εισηγητική έκθεση. Ο ισχυρισμός μας βασίζεται σε πληροφορία που μας δίνει η ίδια η έκθεση αφού, όπως είδαμε, αναφερόμενη στα τέσσερα νομοθετήματα επισημαίνει ότι αυτά αποτελούν νόμους του Κράτους που ψηφίστηκαν την «παρελθούσαν βουλευτική σύνοδο». Το γεγονός όμως ότι, πέραν τούτου, δεν μπορούμε να αποφανθούμε για την ακριβή ημερομηνία, μας υποχρεώνει να χρησιμοποιήσουμε ως χρονική σήμανση το «1931- 32 (;)». Ελπίζουμε ότι ο προσδιορισμός της ακριβούς ημερομηνίας, που έχει αδιαμφισβήτητη σημασία αν λάβει κανείς υπόψη τη σημασία του ίδιου του κειμένου, θα αποτελέσει αντικείμενο έρευνας κάποιου άλλου μελετητή με καλύτερα αποτελέσματα.

6. Για το ρόλο του Κωνσταντίνου Καραθεοδωρή στη μεταρρύθμιση της ελληνικής Ανώτατης Εκπαίδευσης βλ. Πυργιωτάκης & Παπαδάκης 2000: 97- 120.
7. Η οποία συμπίπτει με την κατάθεση του σχεδίου νόμου στην Κοινοβουλευτική Επιτροπή Παιδείας (13-1-1932) και την έναρξη των σχετικών συζητήσεων στην ολομέλεια της Βουλής (13-2-1932)
8. Στο Ελεύθερον Βήμα, φ. 14-2-1932 όπως παρατίθεται στο Βρυγέα & Γαβρόγλου 1982:34.
9. Για αυτή την ιδιότητα του επιστημονικού λόγου που, συν τοις άλλοις, δρα και ως «παράγοντας που διαμορφώνει πολιτικές στάσεις και επιλογές σε μια συγκεκριμένη κοινωνία» βλ. Ματθαίου 1993: 144.
10. Ειδικά στην περίπτωση μας η διαφωνία στους κόλπους των μεταρρυθμιστών αποκτά ιδιαίτερη σημασία γιατί εκφράζει διαφορετικές

- προτάσεις για την επίλυση των προβλημάτων της Ανώτατης Εκπαίδευσης.
11. «να βάλουν όλα τα κομμάτια του μεταρρυθμιστικού puzzle μαζί», όπως πολύ παραστατικά επισημαίνει ο Steven Ball (1994: 12).
  12. Μια πολύ ενδιαφέρουσα πτυχή αυτής της λειτουργίας των καθηγητών μας αποκαλύπτει ο Αιγινήτης, όταν υπαινίσσεται, μιλώντας στη Γερουσία, ότι η πίεση των καθηγητών σε κάποια πράγματα διευκόλυνε την κυβέρνηση να επιμένει σε ορισμένες θεμελιώδεις επιλογές της: «...εζήτησα την ενίσχυσιν του κ. υπουργού ή μάλλον ηθέλησα να δώσω εις τον κ. Υπουργόν της Παιδείας ενίσχυσιν όπως ενισχύση το Πανεπιστήμιον οικονομικώς» (Αιγινήτης 1932: 115)
  13. Όπως παρατηρεί για αυτές τις ημι-ομάδες ο Εμίλ Ντυρκάιμ (παρατίθεται στο Orlean 1998).
  14. Στο εξής Π. Θ. χάριν συντομίας.
  15. Η προσπάθεια αυτή δεν απέτυχε εντελώς. Βλ. και Μαρκέτος 1989: 418.
  16. Αρκεί να αναφέρουμε την έντονη αντίδραση που συνάντησε ο Πάγκαλος όταν ανακοίνωσε την απόφαση του να «μετακομίσει» τη Φιλοσοφική και τη Θεολογική Αθηνών στη Θεσσαλονίκη. Η αντίδραση των καθηγητών του Π. Α. (οι οποίοι το εξέλαβαν ως προσβολή και υποβάθμιση) ήταν τέτοια που ανάγκασε τον δικτάτορα να υπαναχωρήσει, παρά τις απειλές του ότι θα ανάγκαζε με κάθε μέσο τους καθηγητές να μετακομίσουν (βλ. Μαρκέτος 1989: 413)
  17. Για τις σχέσεις των Φιλοσοφικών σχολών των δύο Πανεπιστημίων βλ. και Δελμούζος 1944.
  18. Στο σημείο αυτό συναινούμε πλήρως με την σχετική εκτίμηση των Βρυχέα & Γαβρόγλου (1982: 35).
  19. Ο Παπανδρέου θα διαβεβαιώσει μάλιστα τη Βουλή, απαντώντας σε σχετικό ερώτημα του Γ. Σχινά, ότι «δεν δύναται να διορισθή δια Διατάγματος του αυτού Υπουργού εις την θέσιν του πανεπιστημίου Αθηνών καθηγητής παρά μόνον κατά πρόσκλησιν της οικείας σχολής.

συμφώνως τω οργανισμό» (Εφημερίς των Νόμων 1932: 19).

20. Αφού όπως αποκαλύπτεται κατά τη διάρκεια σχετικής συζήτησης στη Βουλή «εις την Φιλοσοφικήν και την Ιατρικήν Σχολήν ουδέποτε υποψήφιος συνεκέντρωσε τα 2/3 των ψήφων», πράγμα που δεν αρνείται ο Παπανδρέου (Βουλή των Ελλήνων 1932a: 499).
21. Μια περίπτωση χρήσης παρόμοιας διαπραγματευτικής τεχνικής από την κυβέρνηση Βενιζέλου είχε προηγηθεί το Μάη του 1929. Τότε αναγγέλθηκε για πρώτη φορά η κατάρτιση ενός νομοσχεδίου για τις κοινωνικές ασφαλίσεις και δημοσιεύθηκε η εισηγητική του έκθεση. Ο νόμος όμως που ψηφίστηκε ένα μήνα μετά ήταν τελείως διαφορετικός. Αντί για τον ιδρυτικό νόμο των κοινωνικών ασφαλίσεων ψηφίστηκε ο νόμος για την «ασφάλεια του κοινωνικού καθεστώτος». Δηλαδή το Ιδιώνυμο. Συμμεριζόμαστε την ερμηνεία του Χατζηιωσήφ για το ρόλο του, εξαγγελθέντος αλλά μηδέποτε ψηφισθέντος, νομοσχεδίου αλλά και για το ρόλο του τελικά ψηφισθέντος νομοσχεδίου. Το πρώτο φαίνεται να λειτούργησε στην κατεύθυνση της άμβλυνσης των αντιδράσεων που αναμενόταν για την ψήφιση του δεύτερου. Το δεύτερο αποτέλεσε, συν τοις άλλοις, και μια εξισορροπητική κίνηση καθησυχασμού των εργοδοτών και των ξένων εταιρειών που διέθεταν συνδικαλιστικά οργανωμένο προσωπικό. (Χατζηιωσήφ 1988: 444-445). Ούτως ή άλλως αυτό που εν προκειμένω έχει σημασία είναι ότι η κυβέρνηση αρέσκειται στο να καταφεύγει σε αναγγελία νομοσχεδίων που αποσύρονται για να επιτρέψουν σε άλλα να «περάσουν» με τις λιγότερες δυνατές αντιδράσεις, γεγονός που μας επιτρέπει να κάνουμε λόγο για διαπραγματευτική στρατηγική. Ένα παίγνιο εντυπώσεων που στη θεωρία των παιγνίων συνάδει με το δίλημμα του φυλακισμένου. Ο ευρισκόμενος στην απέναντι πλευρά των διαπραγματεύσεων, γνωρίζοντας ότι κάτι χειρότερο μπορεί να συμβεί (περίπτωση καθηγητών Π. Α. και διορισμού καθηγητών του Π. Θ. στο Π. Α.) ή κάτι καλύτερο μπορεί να απωλεσθεί (περίπτωση εργαζόμενων και νομοθέτηση της κοινωνικής ασφάλισης), σπεύδει να συναινέσει με αυτό που πραγματικά αποσκοπείται από την κεντρική εξουσία. Και η παντί σθeneί κατασκευή συναίνεσης είναι, ούτως ή άλλως, ένα από τα πολιτικά προτάγματα της εν λόγω κυβέρνησης και ειδικά του Γ. Παπανδρέου: «Και αν ακόμη δεν είναι αμέσως εφαρμόσιμα τα πορίσματα ημών, προπαρασκευάζομεν πάντως την προσεχή των εφαρμογήν, διαφωτίζοντες την κοινήν γνώμην και δημιουργούντες υπέρ αυτών κοινήν συνείδησιν» (Παπανδρέου 1931: 44).

22. Που αποτελεί ίδιον της πολιτικής διαδρομής του Παπανδρέου. Αρκεί να θυμηθούμε το ρόλο του στην συμφωνία της Βάρκιζας
23. Ο Πετσάλης θα δικαιολογήσει τη στάση των καθηγητών, που διαφωνούν αλλά τελικά συναινούν και στηρίζουν τον νέο οργανισμό, με έναν τρόπο που απέχει πολύ από το ακαδημαϊκό *savoir vivre* (εξ ου και είναι ιδιαιτέρως αποκαλυπτικός): «Καίτοι υπάρχουν πολλά σημεία δευτερευούσης όμως σημασίας τα οποία θα έχρηζον διορθώσεως ουχ ήττον είναι νομίζω ότι επειδή οι καιροί ου μενετοί, καλόν είναι να ψηφισθή το ταχύτερον ο οργανισμός. Διότι καλύτερον είναι να ψηφισθή ένας οργανισμός παρά να έχωμεν τον σημερινόν αυτόν κυκεώνα των νομοθετημάτων, τα οποία διέπουν το Πανεπιστήμιον» (Πετσάλης 1932: 113). Για μια φορά ακόμα η λογική του «μη χείρον βέλτιστον» ενεργοποιείται προκειμένου να δικαιολογήσει αμφιλεγόμενες επιλογές. Παράλληλα καθίσταται προφανές ότι η στρατηγική Λόγου και Δράσης που καθυποτάσσει τους σκοπούς δευτέρας τάξης στους σκοπούς πρώτης τάξης είναι ιδιαίτερα δημοφιλής όχι μόνο στην πολιτική ηγεσία του υπουργείου αλλά και στους καθηγητικούς κύκλους.
24. Χαρακτηριστικότερη είναι η αντίδραση αυτή του Ι. Ράλλη, ο οποίος θα κάνει ευθέως λόγο για κατάλυση των ηθικών αρχών της χώρας: «Η Αρχή την οποίαν έρχεται να καθιερώση ο κ. Υπουργός, ότι δύναται να κανονίζη αυτά τα πράγματα ο αναρμόδιος αντιπρόσωπος της εκτελεστικής εξουσίας, καταλύει πάσαν ηθικὴν αρχὴν και η χώρα, ήτις ήθελε διέπεσθαι υπό τοιούτων αρχών θα ήτο χώρα πραγματικῶς ατυχής» (Βουλή των Ελλήνων 1932: 514).
25. Πρόκειται για το Ν.5143/17-7-1931, ΦΕΚ 213: «Περί κυβερνητικού επιτρόπου παρά τοις Πανεπιστημίοις Αθηνών και Θεσσαλονίκης». Με το νόμο αυτό θεσμοθετείται ο τρόπος άσκησης έμμεσης, πλην όμως λειτουργικής, εποπτείας στα δυο πανεπιστήμια από την πολιτική ηγεσία του Υπουργείου Παιδείας. Έτσι λοιπόν «η επί των πανεπιστημίων Αθηνών και Θεσσαλονίκης εποπτεία του Υπουργού της παιδείας και των Θρησκευμάτων ενασκείται δια Κυβερνητικού Επιτρόπου» (Α. 1). Σε αυτή τη θέση μπορεί να διοριστεί πρόσωπο που έχει διατελέσει Υπουργός, ή Σύμβουλος της Επικρατείας, η τακτικός καθηγητής σε ένα από τα δυο Πανεπιστήμια ή καθηγητής σε ξένο Πανεπιστήμιο (αρκεί να είναι ελληνικής καταγωγής). Ο κυβερνητικός επίτροπος «εξομοιούται ως προς τε τον βαθμόν και τας αποδοχάς εν γένει προς τον πρύτανιν

του Π. Αθηνών» (Α. 1). Το έργο του προσδιορίζεται από τρεις συνιστώσες: την παρακολούθηση, την εποπτεία και την γνωμοδότηση. Συγκεκριμένα: «...παρακολουθεί την εφαρμογή των νόμων εν τοις πανεπιστημίοις, δυνάμενος να μετέχη άνευ ψήφου των Γενικών Συνελεύσεων των καθηγητών, της Συγκλήτου, των σχολών, των συμβούλων, Εφορειών, επιτροπειών και λοιπών εν τοις πανεπιστημίοις λειτουργούντων Συλλόγων, εποπτεύει απάσας τας υπηρεσίας των πανεπιστημίων και των παραρτημάτων αυτών, υποβάλλει σχετικές εκθέσεις προς τον υπουργόν και γνωμοδοτεί επί των υποβαλλόμενων αυτώ υπό του Υπουργού πανεπιστημιακών ζητημάτων» (Α. 2). Άδειες παίρνει απευθείας από τον Υπουργό. Έχει το δικαίωμα να διδάσκει προαιρετικά μαθήματα της ειδικότητάς του στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και Θεσσαλονίκης. Τέλος διατηρεί γραφεία και στα δυο πανεπιστήμια. Τα γραφεία αυτά είναι πλήρως στελεχωμένα με προσωπικό το οποίο του διατίθεται από το προσωπικό του Πανεπιστημίου και αποτελείται από μια γραμματέα, ένα δακτυλογράφο και ένα κλητήρα. Βέβαια ακόμα και ο κυβερνητικός επίτροπος βρίσκεται υπό έλεγχο: «Αι περί...πειθαρχικής διώξεως των τακτικών καθηγητών του Πανεπιστημίου των Αθηνών διατάξεις, ισχύουν και για τον κυβερνητικό επίτροπο» (Α.3 π.2).

26. Οι υπογραμμίσεις είναι δικές μας.
27. Βλ. σχετική παρέμβαση του βουλευτή Δ. Γιαννόπουλος στη ΜΒ' Συνεδρίαση της Βουλής (Βουλή των Ελλήνων 1932: 513). Ο εν λόγω βουλευτής καταφεύγει για να τεκμηριώσει τις θέσεις-φόβους του σε ένα από τα αυτονόητα του αντιπολιτευτικού Λόγου: «...είναι αδύνατον ο υπουργός να μη υποκύψει υπό την κομματικήν πίεσιν» (ό.π.)
28. Για την εξουσιαστική πτυχή του Λόγου βλ. Τζιάβας 1985: 12.
29. Ενδυνάμωση η οποία συνετέλεσε και στην εμφάνιση αλλά και κυριαρχία του φασισμού σε κάποιες ευρωπαϊκές χώρες
30. Για το θέμα της internal initiation στις διάφορες εκφάνσεις του εκπαιδευτικού συστήματος βλ και Archer 1985: 39-64 αλλά και Ζαμπέτα 1994: 26-103.
31. Βλ. σχετική κοινή ανακοίνωσή όλων των Ενώσεων όπως δημοσιεύεται στο Βήμα (φ. 9ης Ιουνίου 1982). Σε αυτή την ανακοίνωση οι Πρόεδροι

των Ενώσεων προειδοποιούν ότι «θα υπερασπιστούν αποφασιστικά το χώρο των ΑΕΙ και τα δικαιώματα τους, που απορρέουν από την ιδιότητά τους ως ακαδημαϊκών διδασκάλων με κάθε μέσο, που τους παρέχει το Σύνταγμα και οι νόμοι του Κράτους».

Βιβλιογραφία

- «Ακρόπολις» (1932), φ. 20ης Φεβρουαρίου του 1932
- Archer M.S. (1985), *Educational Politics: A model for their analysis*, στο I. McNay -Ozga, *Policy Making in Education*, Oxford, Pergammon Press, σ. 39-64.
- Ball S. J. (1990), *Politics and Policy making in education*, London, Routledge.
- Ball S. J. (1994), *Education Reform. A critical and poststructural approach*, BUCHINGHAM, Open University Press.
- Giddens A. (1985), *The National State and violence*, στο A. Giddens, *Contemporary critique of the Historical Materialism*, vol. 2., Oxford, Polity Press.
- Jenning J.- Kemp W. (1997), *The century of the Intellectual*, London, Routledge.
- Mitchel B. (1987), *Higher Education Reform and ad hoc Committees: A Question of Legitimacy*, στο *Review of Higher Education*, no. 11, Winter 1987, σ. 117-135.
- Offe C. (1984), *Contradictions of the Welfare State*, London, Hutchinson.
- Αιγινήτης Β. (1932), *Αγόρευση στο Εφημερίς των Νόμων*, Ο νέος οργανισμός του πανεπιστημίου Αθηνών, (Ν.5343 της 23ης Μαρτίου 1932) μετά των Αγορεύσεων των γεροϋσιαστών -καθ. του πανεπιστημίου κ.κ. Κ. Ζεγγέλη, Β. Αιγινήτου, Ν. Πετσάλη, Αθήναι, εκδ. οίκος Δημοσθένους Θεοφιλόπουλου.
- Βουλή των Ελλήνων (1932a), *Συνεδρίασις ΜΑ΄ της 8ης Μαρτίου 1932: Β΄ συζήτηση του νομοσχεδίου «περί οργανισμού του πανεπιστημίου Αθηνών»*, στο *Βουλή των Ελλήνων, Πρακτικά Συνεδριάσεων*, Αθήναι, σ. 498- 500
- Βουλή των Ελλήνων (1932b), *Συνεδρίασις ΜΒ΄ της 19ης Μαρτίου 1932: Β΄ συζήτηση του νομοσχεδίου «περί οργανισμού του πανεπιστημίου Αθηνών» (β΄ μέρος)*, στο *Βουλή των Ελλήνων, Πρακτικά Συνεδριάσεων*, Αθήναι, σ. 509- 515.
- Βρυχέα Α.- Γαβρόγλου Κ. (1982), *Απόπειρες Μεταρρύθμισης της Ανώτατης Εκπαίδευσης. 1911-1981, Θεσσαλονίκη, Σύγχρονα Θέματα*.
- Δελμούζος Αλ. (1944), *Το πρόβλημα της Φιλοσοφικής*, Αθήνα, Γλάρος.

- Εφημερίς των Νόμων (1932), Ο νέος οργανισμός του πανεπιστημίου Αθηνών, (Ν.5343 της 23ης Μαρτίου 1932) μετά των Αγορεύσεων των γερουσιαστών - καθ. του πανεπιστημίου κ.κ. Κ. Ζεγγέλη, Β. Αιγινήτου, Ν. Πετσάλη, Αθήναι, εκδ. οίκος Δημοσθένους Θεοφιλόπουλου.
- Ζαμπέτα Ε. (1994), Η εκπαιδευτική πολιτική στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση 1974-1989, Αθήνα, Θεμέλιο.
- Ζεγγέλης Κ. (1932), Αγόρευση στο Εφημερίς των Νόμων, Ο νέος οργανισμός του πανεπιστημίου Αθηνών. (Ν.5343 της 23ης Μαρτίου 1932)...., ό. π.
- Λάνγκε Όσκαρ (1973), Πραξεολογία- Η επιστήμη της ορθολογικής δραστηριότητας, στον Ηριδανό, τευχ. 5-6, σ. 65-75 μετάφραση Ν. Σταματάκης.
- Λέφας Χ. (1932), Το νομοθετικόν έργον του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων: 1930-1932, том. II: Παιδεία, Αθήναι, εκδ. Δημητράκου, σ. 474- 476.
- Λιάνης Γ. (1982), Προβλήματα της ανώτατης εκπαίδευσης, στο Κέντρο Μεσογειακών Μελετών, Κριτική της εκπαιδευτικής πολιτικής (1974-1981), Αθήνα, Κέντρο Μεσογειακών Μελετών.
- Μαρκέτος Σ. (1989), Η ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Κριτική στο πανεπιστήμιο της Αθήνας, στο Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Πανεπιστήμιο: Ιδεολογία και παιδεία. Ιστορική διάσταση και προοπτικές (Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου. Αθήνα 21-21/9/1987), Αθήνα, Γ. Γ. Ν. Γ. -Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, том. Β', σ. 397-420.
- Ματθαίου Δ. (1993), Συγκριτική σπουδή των εκπαιδευτικών τάσεων: οι επιστημολογικές παραδοχές της κλασσικής ιστορικής προσέγγισης και η σημασία τους για την εκπαιδευτική πολιτική, στο Σ. Μπουζάκης (επιμ.), Συγκριτική εκπαίδευση III, Αθήνα, Gutenberg. σ. 129- 147.
- Μπουζάκης Σ. (1997), Γ. Παπανδρέου. Ο Πολιτικός της Παιδείας. том. Α': 1888-1932, Αθήνα, Gutenberg.
- Orlean A. (1998), Η μεγάλη γοητεία της αγοράς, στο Βήμα, φ. 11-1-98.
- Παπαδάκης Ν. (1998), «Χάριν του Κράτους και υπέρ του Λαού (:):» Ελληνική εκπαιδευτική Πολιτική και Ανώτατη εκπαίδευση: Η περίπτωση της Μεταρρύθμισης του '99, μεταπτυχιακή εργασία (master) υποβληθείσα στο Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Κρήτης, Ρέθυμνο.
- Παπαδάκης Ν. (2000), Ελληνική εκπαιδευτική πολιτική και Ανώτατη Εκπαίδευση, στο Πανεπιστήμιο, τευχ. 1, σ. 95 – 102.

- Παπανδρέου Γ. (1931), Εναρκτήρια ομιλία στο ΑΕΣ, Συνεδρίασις Α΄ της 15ης Οκτωβρίου 1931, στο Ανώτατον Εκπαιδευτικόν Συμβούλιον, Πρακτικά συνεδριάσεων 5-24 Οκτωβρίου 1931, Αθήναι, χ. ε., σ. 42-46.
- Παπαπάνος Κ. (1970), Χρονικό-ιστορία της Ανώτατης μας εκπαίδευσεως, Αθήνα, έκδ. Αμερικάνικου Κολλεγίου Θηλέων Αθηνών. Pierce College.
- Πετσάλης Ν. (1932), Αγόρευση στο Εφημερίς των Νόμων, Ο νέος οργανισμός του πανεπιστημίου Αθηνών, (Ν.5343 της 23ης Μαρτίου 1932)....., ό. π.
- Πυργιωτάκης Ι. Ε. & Παπαδάκης Ν. Ε. (1999), Ερμηνευτική μέθοδος και έρευνας γύρω από την εκπαιδευτική πολιτική και μεταρρύθμιση, στο Παιδαγωγική Εταιρεία Ελλάδας, Ελληνική παιδαγωγική και εκπαιδευτική έρευνα, Αθήνα, Ατραπός, σ. 853 –859.
- Πυργιωτάκης Ι. Ε. & Παπαδάκης Ν. Ε. (2000), Ο Κωνσταντίνος Καραθεοδωρής και το ελληνικό Πανεπιστήμιο, στο Σ. Μπουζάκης (επιμ.), Ιστορικό- συγκριτικές προσεγγίσεις, Αθήνα, Gutenberg, σ. 97- 120.
- Σταυρίδη - Πατρικίου Ρ. (1989), Οι ενδοπανεπιστημιακές ισορροπίες και η ανατροπή τους, στο Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Πανεπιστήμιο: Ιδεολογία και παιδεία. Ιστορική διάσταση και προοπτικές (Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου. Αθήνα 21-21/9/1987), Αθήνα, Γ. Γ. Ν. Γ.- Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, τομ. Α, σ. 215- 222.
- Σύνταξη «Ελληνικών Γραμμάτων» (1929), Συνδικαλισμός και διανοούμενοι. Ο εργάτης του Πνεύματος μέσα στο σύγχρονο οικονομικό Κράτος, στο Ελληνικά Γράμματα, φ. 6ης Ιουλίου 1929, σ. 231-232.
- Σύνταξη Δελτίου ΟΛΜΕ (1931), Να λείψουν οι Προστάται στη Στήλη: «Αι Απόψεις μας», στο Δελτίον ΟΛΜΕ, φ. 57, σ. 163.
- Τζιόβας Δ. (1985), Μισέλ Φουκώ: Ο φιλόσοφος της εξουσίας, στο Διαβάζω, τευχ. 125, 28 Αυγούστου 1985, σ. 12 – 15.
- Χατζηωσήφ Χ. (1988), Η Βενιζελογενής αντιπολίτευση στο Βενιζέλο και η πολιτική ανασύνταξη του αστισμού στο Μεσοπόλεμο, στο Γ.Μαυρογορδάτος - Χ.Χατζηωσήφ. (επιμ.), Βενιζελισμός & Αστικός Εκσυγχρονισμός, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, σ. 439- 458.